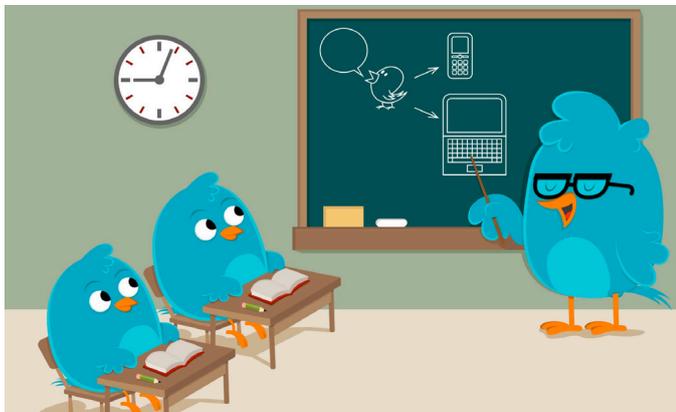

כוחה של מילה

הרשת החברתית בשירות הדמוקרטיה

מערכת החינוך עוסקת רבות בנושאים הקשורים בתקשורת האינטרנטית. מחד גיסא, נערכות השתלמויות שמטרתן להעמיק את יכולתם של התלמידים להשתמש בה למטרות למידה ותקשורת בין המורים, ההורים והתלמידים, ומאידך גיסא נערכים בה כנסים שמטרתם להתמודד עם השיח האלים שמקיימים בני הנוער בינם לבין עצמם ובינם לבין המבוגרים בנושאים שונים. כמו כן מנסה המערכת לטפל בתופעת הביוש (שיימינג) של תלמידים האחד את השני ובתופעת ההטרדות המיניות באמצעות הפייסבוק, הטוויטר והוואטסאפ. (לדוגמה: אתר "כל זכות": [טיפול באלימות מקוונת במוסדות חינוך](#))

אלא שלתקשורת האינטרנטית יש גם פוטנציאל חינוכי, חברתי, דמוקרטי, אשר איננו נידון בדרך כלל ולפיכך לא בא לידי מימוש. פוסט זה מוקדש לפוטנציאל זה.

קידום התרומה החינוכית של המדיה האינטרנטית יכול להתחיל בלמידה אודות תפקידיה במשטרים לא דמוקרטיים, במשטרים דמוקרטיים וביחסים בין משטרים דמוקרטיים לאלו שלא. (ראו כתבה: [הפיכה בשידור חי: הלילה שבו פייסבוק לייב שינה את התקשורת](#))

למידה זו תתורגם בשלב שני לפעילות חינוכית של התלמידים.

תפקיד המדיה האינטרנטית במשטרים לא דמוקרטיים

במשטרים שאינם דמוקרטיים, התקשורת האינטרנטית היא לעיתים הערוץ העיקרי, אם לא הבלעדי, דרכו יכולים בני אדם להביע את דעותיהם על המשטר, להחליף ביניהם דעות ורעיונות ולתכנן פעילות מחאה רחבת היקף נגד השליטים, שלא נבחרו על ידי הציבור. במשטרים לא דמוקרטיים, ערוצי התקשורת הממסדיים, אינם מאפשרים ביטוי חופשי לאזרחים והשלטון איננו רואה בחילופי הדעות והרעיונות אמצעי לגיטימי לעשייה פוליטית. הציבור מתעל לפיכך את הצורך בביטוי חופשי לרשת אותה קשה יותר להגביל ולצנזר. (למרות כמובן שהדבר אפשרי). גם במקרים בהם חל איסור על שימוש במדיה האינטרנטית והשלטון אוסר על השימוש בה, האזרחים מוצאים דרכים לעקוף איסורים אלו. כך למשל, הם מקיימים שיחות טלפוניות עם אנשים מחוץ לגבולות מדינתם ואלו מעלים את החומרים המבוקשים אל אמצעי התקשורת האינטרנטית הפתוחים בכל העולם החופשי. עיתונאים ממדינות זרות מעבירים את החומרים המצולמים ברשתות ומהגרים פועלים אף הם במרחב זה.

רבות דובר בהקשר זה על "אביב העמים במצרים" ועל תפקיד הפייסבוק בגיוס המפגינים נגד משטרו של מובארכ כמו גם במדינות ערביות נוספות שלקחו חלק התהליך מרתק זה. הרשת שימשה במצבים אלו אמצעי להגנה על זכויות

דמוקרטיות במרחב שאינו כזה. היא אפשרה הגנה יחסית על חופש הביטוי, על זכות המחאה ועוד. היא הייתה עשויה לסייע להחלפת משטר לא דמוקרטי במשטר דמוקרטי, למרות שנכשלה בכך בסופו של דבר. (על תפקיד הרשתות במחאה החברתית בישראל בקיץ 2011 אפשר למצוא במחקר של מרכז המחקר והמידע של הכנסת "[המחאה החברתית והרשתות החברתיות](#)")

תלמידי בתי הספר יכולים ללמוד על תפקידי הרשת במחאות במשטרים הלא דמוקרטיים ולבדוק האם לאזרחי המדינות הדמוקרטיות אפשרות להשפיע על מהלכים אלו והאם הם רשאים/ חייבים/ יכולים לעשות זאת? משמעות הדבר היא שהתלמידים יבחנו האם עליהם לחתום על עצומות המתפרסמות על ידי אזרחים פעילים במשטרים לא דמוקרטיים, הפונים לעזרת אזרחי המדינות החופשיות? או שמא לא יראו בכך את תפקידם.

תפקיד המדיה במשטרים דמוקרטיים

חוקרים של התקשורת אינטרנטית חלוקים ביניהם בשאלה האם הפייסבוק, הוואטסאפ, ושאר ערוצי התקשורת האינטרנטית מחזקים את הדמוקרטיה או מחלישים אותה?

אלו הסבורים כי המדיה מחזקת את הדמוקרטיה מתייחסים לכמה ממאפייניה: ראשית, בניגוד למדיה הממוסדת, תיאורטית, כל אחד ואחת יכולים לבטא את עמדתם באמצעים אלו. המשתמשים לא זקוקים לשם למשאבים מרובים וגם לא קשרים הדוקים עם אנשי שלטון ומסד. שנית, המדיה הוכיחה את עצמה ככלי בעל עוצמה רבה לצורך הפקה של מחאות המוניות נגד השלטון ונגד קבוצות הכוח. בישראל ניתנה לכך דוגמה במחאה החברתית של 2011 ובצרפת אנחנו עדים בימים אלו להפגנות ענק נגד חוקי העבודה המוצעים של הממשלה המכהנת. דוגמה נוספת לגורמים מובילים ומשפיעים באמצעות הרשתות החברתיות היא של

”אנונימוס” כפי שפורסם בכלכליסט: ”אנחנו נמצאים בכל מקום, ההשפעה שלנו גדולה מאי פעם”.

החוקרים חלוקים ביניהם על היקף השימושים הדמוקרטיים בה. האופטימיים ביניהם ראו ורואים בה כלי לקידום דמוקרטיה ישירה, לצמצום כוחה של הדמוקרטיה הייצוגית ולהרחבת השותפות של האזרחים בקבלת החלטות בתחומים רבים של חייהם. הציבור יכול בהקשר זה להשתמש ברשת, הן כדי לקיים חילופי רעיונות בסוגיות הנוגעות לחייו, הן כדי לקיים ויכוח על הצעות קיימות, והן כדי לקיים הצבעות תכופות בנושאים שונים, ולהביע את עמדתו בתכיפות רבה ולא רק בבחירות המתקיימות אחת לארבע שנים. ש הסבורים בהקשר זה שמדד הדמוקרטיה השתנה בשנים האחרונות והוא מתמקד עכשיו במספר התחומים בהם יכול האזרח להשפיע ולא רק במספר המצביעים בבחירות.

פוטנציאל השימוש ברשת לקידום דמוקרטיה ישירה מחייב כמובן דיון מעמיק בשינוי מערך הכוחות בין נציגי השלטון הנבחרים, לבין ”ההמונים” ההופכים שותפים בתהליכי קבלת ההחלטות. דיון זה מתקיים בחברה האזרחית ומוסדות השלטון, אך לא בצורה מספקת. התלמידים יכולים להשתתף בו ולתרום את תרומתם לשיח בנושא זה.

כך לדוגמה ניתן לבחון עם התלמידים האם שיתופם בדמוקרטיה הבית ספרית צריך לבוא לידי מיצוי בתהליך הבחירות למועצת התלמידים, או לחילופין בהעלאת נושאים המטרידים אותם לרשת בבית הספר, בקיום דיון ציבורי ובהצבעות תכופות על נושאים אלו בלחיצת כפתור. אם התלמידים מעוניינים לשלב בין השניים, חשוב לקיים חשיבה על דרכי השילוב האופטימליות.

בצד אלו המבקשים להשתמש ברשת להחלפת צורת המשטר מדמוקרטיה ישירה לדמוקרטיה ייצוגית, ניתן לראות הצעות ”מתונות יותר” וביניהן שימוש בה לקיום דיאלוג הדוק יותר בין הנבחרות, הנבחרים, האזרחיות והאזרחים. האזרחים מצדם יכולים להפעיל באמצעות הרשת לחץ פוליטי חברתי על הנבחרים והנבחרות כדי שיעמדו בהבטחותיהם ואילו השלטון מצדו יכול להעביר מידע רחב על פעילותו, על הישגיו וכישלונותיו וכן לבחון את עמדות נבחריו באמצעות השיח ברשתות. (לדוגמה: ממשק מידע ודיאלוג של הכנסת:

<https://okneset.org>

כמו במשטרים בלתי דמוקרטיים, גם במשטרים דמוקרטיים, הרשת יכולה להוות כלי קריאה למחאות רחוב, לחתימה על עצומות וליידוע על כישלונות השלטון שאינם באים לביטוי באמצעי התקשורת הממוסדים. ראוי בהקשר זה לציין כי העיתונות הממוסדת שבוייה בכוחות כלכליים ופוליטיים בעוד הלחץ על הרשת בהקשר זה, קטן יותר.

אולם הרשת איננה רק כלי לקידום הדמוקרטיה. יש החוששים מהשפעתה לרעה על השלטון הדמוקרטי. הללו סבורים כי השלטון יכול לעקוב באמצעותה אחר אזרחיו ביתר

קלות מאשר בשעה שהאזרחים מתקשרים ביניהם בצורה בלתי אמצעית. היכולת הטכנולוגית לנטר את השיחות של המשתמשים הולכת ומשתפרת ולכן יכולה להיות השפעה לרעה על הזכות לפרטיות של האזרח ועל השליטה בעולמו. על ניטור השיחות על ידי גורמים כלכליים מרבים לדבר, חשוב בה בעת להרחיב את המודעות בנושא זה בהקשרים פוליטיים ודמוקרטיים. שאלת השליטה של בעלי הכוח על הרשת רלוונטית גם למערכת החינוך. מידע פורמלי ובלתי פורמלי רב נמצא בה על התלמידים והוריהם ועל המורים וצוותי החינוך. דיון בשאלה על גבולות הניטור של מידע זה והשליטה בו, חשוב לכל השותפים במערכת החינוכית כולל כמובן התלמידים.

התנגדות דמוקרטית נוספת לשימוש במדיה האינטרנטית נובעת מההכרה בכך שיכולות השימוש באמצעי זה אינן שוות. יש אזרחים היכולים להפיק את המיטב מהרשתות ואילו אחרים אינם מחוברים לרשת, או שאינם יודעים כיצד לעשות בה שימוש אפקטיבי. פערי יכולות אלו עלולים לגרום לכך שלא יהיה שוויון הזדמנויות בין האזרחים לממש את רעיונותיהם ולתת מענה לצורכיהם. דוגמה פשוטה לעניין זה ניתן לתת בהקשר לתורים בקופת החולים. משעה שקיימת אפשרות להזמין תורים לרופאים דרך האינטרנט, ניתנת עדיפות לאלו המחוברים לרשת. קשישים, עניים ומאותגרי מחשב אחרים חייבים להגיע למקום כדי לקחת מספר ולהזמין תור. הם מוצאים עצמם לפיכך פעמים רבות בסופו. אולם אין צורך להרחיק למערכות אחרות. גם במערכת החינוכית, יש לאי השוויון בנגישות למחשב השפעות מרחיקות לכת וראוי לנתח ולנטרל את השפעותיהן השליליות. התלמידים עשויים לעזור בכך מאוד.

עוד חוששים מי שהדמוקרטיה יקרה להם, שהדיאלוג האינטרנטי על סוגיות חברתיות הופך בהדרגה רדוד ושטוח. נושאים רציניים המחייבים למידה, איסוף נתונים, דיון במרחב ההשפעות שיכולות להיות לכל החלטה והחלטה נפגעים. הדיון ברשת איננו מתאפיין במרכיבים אלו של הדיון הפוליטי המושכל המתחייב.

ייתכן וחסרונות אלו של השימוש ברשת במרחב הדמוקרטי ניתנים לצמצום, אך עם זאת ראוי לתת עליהם את הדעת ולהפנות משאבים להתמודדות אתם. תלמידי בית הספר יכולים להיות שותפים מצויינים לחשיבה זו.

מה ניתן ללמוד על השימוש ברשת במפגש בין מדינה מוכרת (ישראל) למרחב שעדיין לא הוכרע מעמדו המדיני (הרשות הפלסטינית)?

בימים אלו מתקיים בישראל דיון ציבורי על הצעת החוק של השר לביטחון פנים מר גלעד ארדן להגביל ביטויי הסתה נגד מדינת ישראל ברשת בכלל ובפייסבוק באופן מיוחד. הצעה זו הועלתה בעקבות חוסר שביעות רצון של השר מפעילות

הניטור של פייסבוק, של מה שנראה בעיניו כהסתה. וכך כתב השר "השרה שקד ואני נקדם חוק להסרת הסתה מהרשת. החוק יעסוק בחסימת גישה לתכנים אסורים ומסרי הסתה לטרור והסרתם המוחלטת".

גישתו של השר (הפועל כנבחר במשטר דמוקרטי) בעייתית מסיבות רבות –

1. למרות קיומו של חוק למניעת גזענות במדינת ישראל, החוק מיושם באופן סלקטיבי ובצורה לא שוויונית. עד היום, החוק לא חל כמעט על דיונים בפייסבוק ולפיכך נשמר שם חופש ביטוי יחסי לכל האוכלוסיות, גם אם במחיר חשיפה לגילויי גזענות. אולם במקרים בהם היא אי שוויון, הוא היה ברוב המקרים לטובת הציבור היהודי. כך ניתן ללמוד לדוגמה מהשוואת אכיפת החוק בהקשר של המשוררת **דארין טאטור** לאכיפתו במקרים בהם הסית "הצל" לגזענות. (ראו כתבה: [מבחן הטרור של פייסבוק: כיצד הרשת החברתית מתייחסת למי שמפרסם פוסט על פיגוע?](#))

2. פעולת הניטור דרך האינטרנט איננה שקופה לכלל הציבור, אלא ליוזעים ולמבינים את רזי הטכנולוגיה בלבד. העדר השקיפות בסוגיה זו מסכן את הדמוקרטיה ועלול לתת לגיטימציה לצנזורה לא עניינית ולא שוויונית.

3. הרשת האינטרנטית, איננה פועלת בגבולות מדיניים. (גם אם למדינות שונות יש חוקים משלהן בעניין זה), צנזורה על השיח הפנימי בישראל או בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים, משמעה צנזורה חוצת גבולות. זו

יכולה להיות גם לא לגיטימית וגם לא יעילה. עלינו לחשוב כיצד ננהג בשעה שמדינות זרות תנטרנה ותצמצמנה את השימוש של אזרחי מדינת ישראל ברשת שלהם.

4. ביטוי של הסתה וגזענות מאפשר דיון והתגייסות לפעולת התנגדות אזרחית. כך לדוגמה אנחנו עדים לפעילות רבה של מפגשים בין יהודים לערבים כתוצאה מכל שגילויי הגזענות וההסתה היו גלויים. שקיפותם, היא שהאיצה באוכלוסייה השוללת את הגזענות לקום ולעשות מעשה. ספק אם התגייסות זו הייתה מתקיימת אם גילויי הגזענות היו מנוטרים. ניטור הביטויים לא היה גורם לכך שהתופעה לא תהיה קיימת, אך היא הייתה הופכת להיות סמויה.

פוסט זה הוקדש לניסיון ללמוד מהמרחב המדיני על פוטנציאל השמירה על הדמוקרטיה באמצעות הרשת. כמו כן הוא עסק בשימוש שיכולים בתי הספר לעשות בידע זה כדי לחנך את התלמידים למעורבות חברתית ולהגנה על הדמוקרטיה. מתוך הלמידה על השימושים הנעשים ברשת במשטרים דמוקרטיים, במשטרים שאינם דמוקרטיים ובמפגש בין מרחבים פוליטיים שאופי משטרם לא הוכרע. התלמידים יכולים ללמוד על שלל הפעילות האזרחית הניתנת לאימוץ על ידם ועל ידי מוריהם, הן במסגרת בית הספר והן במערכות האחרות להן הם שייכים. הם יכולים ללמוד מהמשטר הדמוקרטי כיצד ניתן להפוך את המידע על פעילות השלטון שקוף וגלוי, הם יכולים ללמוד כיצד לעשות באמצעות הרשת לקדם דמוקרטיה ישירה / משתתפת והם יכולים גם ללמוד מדרכי הפעילות במשטרים שאינם דמוקרטיים, כיצד להשתמש ברשת למעבר ממערכת בלתי דמוקרטית לדמוקרטיה.

התכנית "כוחה של מילה" מציעה מערכי שיעור ונושאים לדיון העוסקים בחופש הביטוי ובהסתה לגזענות. פרק מיוחד מוקדש לנושא חופש הביטוי בעידן הדיגיטאלי. המעוניינים מוזמנים ליצור קשר.

פוסט זה נכתב במסגרת הפרויקט: "כוחה של מילה"

This project is funded by the European Union
פרויקט זה ממומן על ידי האיחוד האירופי
ينفذ البرنامج بدعم من الاتحاد الأوروبي

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطنين في إسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום
كلية للديمقراطية والسلام
The Adam Institute for Democracy & Peace
Adam
על-שם אמיל גרינצוויג עליו אדם אמיל גרינצוויג
in Memory of Emil Greenzweig